

УДК 394.2+398.33]:930.85(4)
DOI <https://doi.org/10.15407/mue2022.21.015>

КУРОЧКІН ОЛЕКСАНДР

доктор історичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3365-7266>

KUROCHKIN OLEKSANDR

a Doctor of History, a professor, a senior research fellow at the Ukrainian Ethnological Centre Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3365-7266>

Бібліографічний опис:

Курочкін, О. (2022) До історії державних свят народів Європи. *Матеріали до української етнології*, 21 (24), 15–27.

Kurochkin, O. (2022) To the History of European Nations' Public Holidays. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 21 (24), 15–27.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2022. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ДО ІСТОРІЇ ДЕРЖАВНИХ СВЯТ НАРОДІВ ЄВРОПИ

Анотація / Abstract

Свята є важливими культурними маркерами й символічними структурами, які визначають не лише релігійну, але й етнічну ідентичність. У розвинутих суспільствах, до яких належить і Україна, остання неминує тяжіє до ідентичності державної.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити і проаналізувати типологію формування офіційних державних свят народів Європи, корелюючи її із ключовими, доленосними моментами історії кожної національної спільноти. Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході й використанні методу крос-культурного аналізу.

Релігійні свята найстарші й найбільш розповсюджені в європейських народів. Зіставляючи їх діючі святкові системи, реєструємо значну кількість маркерів, пов'язаних із церковним християнським календарем. І це закономірно: упродовж I і II тис. н. е. всі варварські народи Європи перейшли від язичництва до християнства.

Феномен релігійного свята нині переживає в публічній сфері еволюцію від сакралізації до секуляризації. Як і колись, релігійні традиції переплітаються з етнічними, передаючи через механізми пам'яті почуття ідентичності й тягlosti культури.

Відродження незалежних держав після краху срср викликало хвилю національного й релігійного ренесансу, яка стимулювала повернення людей до своїх історичних коренів, репресованих радянською владою християнських традицій, свят, звичаїв та обрядів.

Велика французька революція 1789 року стала прологом руйнування архаїчної феодально-абсолютистської системи Європи. Воєнні катаклізми й революції XIX–XX ст. сприяли тому, що багато тронів і королівських династій припинили своє існування й перейшли в розряд пережитків історії. Лише деякі країни Європи змогли примирити традиції з вимогами часу, трансформувались у парламентську монархію.

В умовах сучасного інформаційного суспільства свята королівської династії перетворюються на яскраві шоу, які охоче транслюють телебачення та інші ЗМІ.

Ключові слова: Європа, нація, держава, монархія, літургійний календар, свято, ритуал, секуляризація.

Holidays are important cultural markers and symbolic structures that define not only religious but also ethnic identity. In developed societies, to which Ukraine belongs, the latter gravitates inevitably towards state identity.

The article is aimed at the determination and analysis of the typology of formation of the European nations' official public holidays, correlating it with key, fateful moments in the history of each national community. The research methodology is based on an interdisciplinary approach and the use of the cross-cultural analysis method.

Religious holidays are the oldest and most widespread among European nations. Comparing their existing festive systems, we register a significant number of markers related to the church Christian calendar. And this is natural: during the 1st and 2nd millennia A.D. all the barbarian people of Europe have changed paganism into Christianity.

The phenomenon of a religious holiday is currently undergoing the development from sacralization to secularization in the public sphere. As in the past, religious traditions are interwoven with ethnic ones, transmitting a sense of identity and culture durability through memory mechanisms.

The revival of independent states after the USSR break-up has caused a wave of national and religious renaissance, stimulating the return of people to their historical roots, to the Christian traditions, holidays, customs and rites repressed by the Soviet authorities.

The French Revolution of 1789 has become a prologue to the destruction of the archaic feudal-absolutist system of Europe. Military cataclysms and revolutions of the 19th–20th centuries have contributed to the fact that many thrones and royal dynasties ceased to exist and passed into the category of relics of history. Only some European countries have been able to reconcile traditions with the demands of time transforming into a parliamentary monarchy.

In the conditions of the modern information society, the holidays of the royal dynasty turn into bright shows that are broadcasted willingly by television and other media.

Keywords: Europe, nation, state, monarchy, liturgical calendar, holiday, ritual, secularization.

Вступ. Свято – вічна і глобальна категорія людського буття. Усі племена й народи мали і мають свою систему святкування, урочистих подій, покликаних об'єднувати людей, охороняти та пропагувати цінності, навколо яких суспільство організовує своє життя.

Колосальну мозаїку свят важко підвести під загальний знаменник, але їх можна каталогізувати за певними параметрами і критеріями. Етнологи й культурологи виокремлюють свята: особисті та колективні, родинні і календарні, релігійні та світські, сільські й міські, дитячі і молодіжні, спортивні та мистецькі тощо.

На верхньому щаблі цієї умовної піраміди можна поставити загальнодержавні свята, які в ідеалі повинні охоплювати найширшу аудиторію громадян конкретної країни. Державні свята водночас «повертають до витоків» історичного минулого й декларують вектори розвитку на майбутнє. Їх головне завдання – легітимація самої державності, виховання у громадян країни, незалежно від етнічної, конфесійної чи соціальної належності, духовної солідарності – «чуття єдиної родини».

Обраний Україною курс на рішучий відхід від комуністичного, тоталітарного минулого практично здійснюється шля-

хом впровадження європейських демократичних цінностей і стандартів. Важливою віхою на цьому шляху стало надання Україні офіційного статусу країни-кандидата Євросоюзу. Рухаючись до повноправного членства у сім'ї цивілізованих європейських держав, важливо глибоко і предметно вивчати досвід будівництва цього унікального історичного утворення.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити і проаналізувати типологію формування офіційних державних свят народів Європи, корелюючи її із ключовими, доленосними моментами історії кожної національної спільноти. За словами Жана Дювіньо, «потрібно щоб історики, етнологи, психологи різних країн простежили у самих святкових маніфестаціях прояви самоутвердження і динамічні форми, що постійно відновлюються, відтворюючись із матриць уявлень» [2, с. 11]. На конкретних прикладах спробуємо показати, як концепт свята впливає на процеси утвердження національної ідентичності.

Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході й використанні методу крос-культурного аналізу, який полягає в порівнянні низки однорідних фактів, що суттєво відрізняються своїм генезисом і смисловим наповненням.

Виклад основного матеріалу. Сучасна адміністративно-політична мапа Європи складалася поступово, упродовж багатьох століть. Досліджуючи процеси державотворення, німецький історик Урс Альтерматт виокремив чотири часові зони і п'ять періодів утворення національних держав на континенті. За його висновками, з якими важко не погодитися, принцип національно-державного будівництва переміг спочатку в Західній і Північній Європі, а вже потім у Південній та Східній. Як і більшість західних політологів, У. Альтерматт схиляється до думки, «...що тільки той народ визнається нацією, у якого є держава» [1, с. 38].

Сьогодні на карті Європи наявні 48 незалежних держав і 8 залежних територій. Найстарішим державним утворенням у межах континенту вважають республіку Сан-Марино, засновану в 61 році н. е., наймолодшим – Чорногорію, що проголосила незалежність від Сербії 2006 року. На руїнах колишньої Римської імперії в часи середньовіччя зростали потужні й самодостатні королівства – Великобританія, Франція, Іспанія, Португалія. У Центральній Європі свої державні амбіції, переважно військовою силою, довели Австрія, Швейцарія, Пруссія, Річ Посполита; на півночі – Данія, Швеція, Нідерланди; на північному сході – російська імперія. Знаковою подією стала поява на карті Європи об'єднаної Італії (1860) і Німеччини (1871).

XIX століття – доба пробудження пригнічених народів. Після довготривалої і кровопролитної боротьби вибороли свою незалежність Греція, Румунія, Сербія, Болгарія, а згодом і Албанія. За результатами Першої світової війни, коли припинили своє існування Австро-Угорська й російська імперії, на карті Європи з'явилися нові держави: Австрія, Угорщина, Югославія, Польща, Литва, Латвія, Естонія. Тоді ж наважилися вибороти власну державу українці, білоруси, грузини й інші в'язні «тюрми народів», але їх намагання були жорстко придушені мілітарною силою більшовицької росії, яка відродила імперію у вигляді срср.

Друга світова війна принесла страшні руйнування й поділила Європу на демократичний Захід і автократичний Схід. Між ними пролягла свідомо вибудована, непрохідна «залізна завеса» політичної,

економічної та ідеологічної конфронтації. Не витримавши змагання з «вільним світом», на початку 90-х років ХХ ст. припинив своє існування радянський союз, розпавшись на 15 незалежних держав. Серед них однією з перших проголосила своє право на суверенітет Україна.

Ланцюгова реакція суверенітетів заторкнула колишню Чехословаччину, де мирно оформили «розлучення» чехи і словаки. Значно складніше відбувався процес дезінтеграції Федеративної Республіки Югославія. Визначення й демаркація кордонів нових державних одиниць – Сербії, Хорватії, Словенії, Македонії, Боснії і Герцоговини, Чорногорії, Косово – здебільшого супроводжувалися запеклими війнами та масовими міграціями. Ще в ХІХ ст. Балканський півострів називали «пороховою діжкою Європи». На жаль, це визначення не втратило своєї актуальності й сьогодні.

Реальна катастрофа несподівано вразила Європу й цілий світ 24 лютого 2022 року, коли російська федерація підступно розв'язала військову агресію проти незалежної України. Таким чином склалася нова історична реальність із непередбачуваними наслідками, яка вимагає окремого розгляду.

Повертаючись до основної теми нашого дослідження, необхідно зауважити ще кілька релевантних моментів. За формою державного устрою 46 європейських країн, зокрема Україна, є унітарними державами, 6 – федеративними. За формою правління більшість країн Європи (37) є республіками, 11 – парламентськими монархіями. Єдиною абсолютною монархією в Європі залишається Ватикан.

Вищезазначені обставини так чи інакше впливали на добір, комплектацію та номенклатуру головних державних свят кожної країни. Проаналізувати цю багатоманітність пропонуємо за такою типологічною схемою: 1) свята релігійні, 2) свята династичні (монархічні), 3) свята історико-культурні, 4) свята державної незалежності.

Нижче спробуємо відтворити в стислому викладі процес формування двох перших типів державних свят народів Європи, залишаючи розгляд двох інших для наступної публікації.

Свята релігійні – найстарші і найбільш розповсюджені серед європейських

народів. Зіставляючи їх діючі святкові системи, помічаємо значну кількість маркерів, пов'язаних із церковним християнським календарем. І це закономірно: упродовж I і II тис. н. е. всі варварські народи Європи перейшли від язичництва до християнства. За словами Жака ле Гоффа, християнство стало «паспортом Європи», «...прийняття будь-якою державою християнства було рівнозначне переупустці у цивілізацію – як у наші дні вступ в Організацію Об'єднаних Націй» [5, с. 42].

Відомо, що християнська цивілізація утверджувалася насамперед на землях Західної Європи, де панівні позиції обійняла католицька церква. Поступово Папа Римський став духовним лідером і першосвященником усіх західних християн. Такі романські країни, як Італія, Іспанія, Португалія, і сьогодні по праву вважаються «цитаделлю католицизму». Вельми показовий список 12 державних свят сучасної Іспанії, у якому лише 4 свята прямо не пов'язані з релігійним життям: Національний день (12 жовтня), День Конституції (6 грудня), Новий рік і Перше травня. Натомість 8 інших офіційних свят, безумовно, релігійного походження: Непорочного зачаття (8 грудня), Різдво (25 грудня), Богоявлення (6 січня), Чистий четвер, Страсна п'ятниця, день Святого Йосипа (19 березня), Успіння (15 серпня), Усіх Святих (1 листопада).

Хоча Іспанія є унітарною, але водночас глибоко децентралізованою країною, кожна з її складових (17 автономних спільнот та 2 автономні міста) має право установлювати свій перелік свят у межах, відведених загальним законодавством. Так, у деяких автономіях на рівні муніципалітетів можуть замінити день Святого Йосипа (19 березня) на день Апостола Якова (в Іспанії – Сантьяго) (25 липня), особливо шанованого в цій місцевості. Існує правило, згідно з яким, коли одне чи кілька свят збігаються з неділею, наступний день (понеділок) оголошується вихідним.

Італія – парламентська республіка, але її державні свята також переважно релігійного походження. Національно специфічними є дні вшанування Непорочного зачаття Діви Марії (8 грудня) і Святого Стефана (26 грудня). Конфесійна ідентичність жителів країни, як правило, органічно поєднується з етнокультурною та регіональною ідентичністю. На базі цьо-

го симбіозу виникають і закріплюються у громадському побуті самотутні святковоритуальні традиції. Туризм – потужна галузь італійської економіки, тому кожне місто й селище намагається привабити гостей яскравими розвагами та видовищами. Так, у Флоренції на свято Різдва Діви Марії вулицями рухаються процесії дітей із різнокольоровими ліхтариками, а відзначаючи день Святого Хрестителя – покровителя міста, – влаштовують феєрверки, на площі Сеньйорії відбувається футбольний матч у костюмах епохи Відродження.

Ушановуючи пам'ять св. Франциска, 4 жовтня містяни Ассізі організують процесії в карнавальних костюмах. Різні райони міста дарують оливкову олію для підтримання вогню в лампаді св. Франциска.

Гостей Генуї 13 червня (день Святого Джованні) запрошують узяти участь у традиційній церемонії, що відтворює старовинний обряд очищення. Досить популярними є нічні зібрання біля багаття, вогонь якого не згасає до самого ранку [6, с. 135, 161, 286].

До кола ревних католиків традиційно належать також поляки. Після прийняття християнства їх давній обрядовий рік був замінений літургійним. Його ритми досі визначають найважливіші віхи в календарі державних свят: Боже Народження, Великдень, Успіння Пресвятої Діви Марії, Свято Тіла і Крові Христових, день Усіх Святих та ін. У селах такі урочистості часто означають початок і закінчення господарських робіт, терміни великих ярмарків чи обов'язкових платежів. У сімейному побуті до цих дат нерідко прив'язують церемонію сватання й укладання шлюбів.

Після втрати державності внаслідок поділів Речі Посполитої 1772, 1793, 1795 років між російською імперією, Габсбурзькою монархією та Пруським королівством латинський костел і польська мова залишалися найважливішими чинниками збереження національної ідентичності. Ці самі чинники суттєво сприяли живучості ідеї про повернення власної державності в умовах «четвертого поділу» Польщі 1939 року та її примусового включення до «соціалістичного табору».

16 жовтня 1978 року вперше за п'ять століть Папою Римським був обраний не італієць, а поляк – Іоанн Павло II. Сам

факт обрання архієпископа Краківського, кардинала Кароля Войтили і здійснені ним паломництва до вітчизни в умовах комуністичної диктатури мали важливе історичне значення. Гарячі виступи святого отця перед мільйонними аудиторіями вірних сколихнули польську націю, яка повірила у свої сили, щоб сміливо торувати шлях до омріяної свободи. Недарма у великих містах і містечках Польщі встановлено численні пам'ятники Іоанну Павлу II як символи національного відродження.

У сучасній демократичній Польщі, що є повноправним членом Євросоюзу і НАТО, уміло поєднують офіційні урочистості з аутентичними етноконфесійними традиціями. Останні апелюють не лише до вищих сил і релігійних почуттів громадян, але й до загальнолюдських моральних цінностей у найширшому розумінні.

З 2000 року в країні 11 листопада відзначають День державної служби, який збігається із днем Святого Мартина в літургійному й господарському календарях. У давні часи від 11 листопада розпочинався Різдвяний піст-адвент. Це був момент завершення випасу худоби й розрахунку з пастухами.

Святий Мартин уважався провісником зими. У легендах його зображували лицарем на білому коні. Ось характерні прислів'я: «*Jak Marcin na białym koniu jedzie, to lekka zimą przywiedzie*» чи «*Gdy na świętego Marcina śnieg choć prószyć poczyna, to zima się zaczyna*» [9, s. 331].

Ритуальні страви до дня Святого Мартина – гуска і різне печиво. У м. Познані на честь свята традиційно випікають рогалик св. Мартина у формі підкови. За повір'ями, їдучи на коні, св. Мартин загубив підкову. Їстівний сувенір із XIX ст. в інших містах Польщі називається Познанським рогаликом.

Європейське християнство неоднорідне, упродовж тисячоліть воно розпалося на низку окремих течій та деномінацій. Історично склалося так, що на Сході християнська церква мала свої особливості: її мовою була не латинська, а грецька; церкву очолював не Папа Римський, а Константинопольський патріарх. Східна церква вважала себе спадкоємницею правильного, істинного християнства й тому отримала назву православної. Натомість латинська церква – католицька,

що означає – загальна. Про офіційний розрив обидві християнські церкви оголосили в 1054 році. Лінія релігійного розподілу не раз ставала лінією воєнного протистояння. Одним з останніх прикладів може слугувати кривавий конфлікт між хорватами-католиками і сербами-православними.

Процес дезінтеграції не обминув і Латинську церкву. Значну частину її прихильників, яких називали реформаторами або протестантами, уже не задовольняла догматична теологія середньовіччя, вони відкидали владу Папи, культ Богородиці і святих. Протягом XVI–XVIII ст. протестантизм перемиг у Північній Європі – Великобританії, Нідерландах і в країнах Скандинавії. Деякі європейські країни, зокрема Франція, Німеччина, Чехія та інші, виявилися поділеними між католиками і протестантами. Закладені в минулому особливості релігійного вчення й ритуальної поведінки різних європейських народів даються взнаки і в сучасну модерну добу. Вони впливають на рівень збереження традицій і на ступінь секуляризації громадського й сімейного життя.

Основний масив офіційних державних свят протестантських країн Північної Європи, подібно до католиків, складають головні християнські свята літургійного календаря: Новий рік, Богоявлення, Пасха, Вознесіння Господнє, день Усіх Святих та ін. Нерідко ці дні припадають на четвер, п'ятницю й понеділок, що гарантує довгі вихідні, які використовують для відпочинку та подорожей. Деякі дати свят можуть бути змінені за рішенням органів влади.

Характерною особливістю устрою життя сучасної Великобританії є поділ свят на державні й популярні, виокремлення яких відбувалося в різний час і за різними критеріями. До першого типу з офіційним статусом вихідного дня, крім шести головних релігійних свят, увійшли два, пов'язані з фінансовою сферою. Ідеться про так звані банківські дні, які припадають на кінець і початок травня. Можна вважати, що особливий пієтет до представників конкретної професії є відгомном тих часів, коли імперський Лондон був фінансовою столицею світу.

Сучасні британці – змішана й неоднорідна нація, розмаїтість якої суттєво збільшується завдяки іммігрантам та їх-

нім культурним традиціям. Шотландці, уельці та північні ірландці переважно є нащадками кельтів, тоді як англійці є нащадками англосаксів. Кожна з чотирьох етнічних складових британської нації має своїх святих – покровителів, а також освячену віками геральдичну рослинну символіку. Для англійців це – св. Георгій і червоно-біла троянда Тюдорів, для шотландців – св. Андрій і чортополох, для валійців (мешканців Уельсу) – св. Давид і цибуля-порей або нарцис, для ірландців – св. Патрик і трилисник. Названим святам присвячені окремі календарні дні, які водночас є важливими маркерами культурної спадщини й національної ідентичності.

Цікава історія дня Святого Патрика. Його відзначають щорічно 17 березня, згадуючи про смерть небесного покровителя Ірландії, який жив близько 385–461 року н. е. Християнським святом день Святого Патрика був проголошений у XVII ст. Сьогодні його відзначають як католицька церква, так і окремі протестантські: англійська, лютеранська, а особливо церква Ірландії. День Святого Патрика є державним святом в Ірландії, Північній Ірландії, на острові Монтесеррат, у канадській провінції Ньюфаундленд і Лабрадор. Для ірландців день Святого Патрика – зручний привід публічно заявити про свою національну належність. Тому свято широко відзначається ірландською діаспорою в усьому світі, а особливо у Великобританії, Канаді, США, Аргентині, Австралії та Новій Зеландії. Зазвичай урочистості в день Святого Патрика – паради й фестивалі, виконання традиційних танців кейлі, вбрання у зелений одяг чи прикрашання себе емблемою трилисника.

Відомо, що свого часу на честь свята одягав зелену краватку і президент США Роберт Кеннеді, предки якого емігрували з Ірландії. Традиційно в день Святого Патрика послабляються обмеження, пов'язані з постом, і дозволяється вживання алкоголю. Користуючись цим, ірландці охоче відвідують пивні паби й ресторани. Закріпленню такого поведінкового стереотипу сприяла широка рекламна компанія відомої фірми «Гіннес». У глобалізованому світі традиція відзначати день Святого Патрика з кухлем пива в руках вийшла далеко за межі ірландської спільноти. Сьогодні вона популяризується і на теренах

України, отримавши визнання насамперед серед молоді.

Наочним прикладом глобальної вестернізації може слугувати і свято всіх закоханих – день Святого Валентина. Воно поширилося у світі з англо-американських теренів у привабливій комерційній упаковці: напередодні 14 лютого повсюди з'являються серцеподібні сувеніри, листівки амурного змісту, радіо й телебачення стає нудотно-нав'язливим у рекламі подарунків. На думку деяких західних культурологів, це «маркетингове» свято вигадане для того, щоб торгівля мала змогу продати товари, які не вдалося реалізувати в різдвяно-новорічний період. День Святого Валентина є одночасно важливим культурним і релігійним святом, що возвеличує романтичні почуття [3, с. 346–348].

Феномен релігійного свята нині переживає в публічній сфері еволюцію від сакралізації до секуляризації. У давні часи християнські свята в народному побуті супроводжувалися численними обрядами й повір'ями, усвідомлювалися як засіб захисту від хвороб і різних нещасть. Сьогодні здебільшого магічно-ритуальні функції свят поступаються сучасним світським формам розваг та дозвілля. Як і колись, релігійні традиції переплітаються з етнічними, передаючи через механізми свята почуття ідентичності й тягlosti культури. У модерному суспільстві гостро постає проблема збереження та ревіталізації фольклорних свят і обрядів. Вони можуть бути посередниками в перетворенні регіональних і локальних форм народної культури в привабливі туристичні десцинації.

На відміну від демократичного Заходу, у Східній Європі впродовж правління комуністичних режимів проводився послідовний курс на заборону й витіснення з побуту (насамперед громадського) усіх форм і проявів релігійної святковості. Під неослабним контролем перебувала діяльність як християнських, так і нехристиянських конфесій та деномінацій.

Релігійна ситуація в Україні й інших пострадянських республіках докорінно змінилася після здобуття незалежності, коли в загальнодержавному масштабі був задекларований відхід від тоталітарного минулого і пріоритет загальнолюдських демократичних цінностей.

Відродження незалежних держав викликало хвилю національного й релігійного ренесансу, яка стимулювала повернення людей до своїх історичних коренів, репресованих радянською владою християнських традицій, свят, звичаїв та обрядів. Ураховуючи запити основної частини населення країни й радикальну зміну суспільно-історичних орієнтирів розвитку, Верховна Рада України в 1990 році визнала Різдво, Великдень, Трійцю офіційними державними святами з вихідним днем.

Таким чином на законодавчому рівні було підведено ризику під 70-літнім періодом панування войовничого безбожництва й закладено фундамент нової системи державних свят української нації. Сьогодні європейське суспільство переживає чергову хвилю секуляризації, коли уявлення про високу сакральність релігійних свят і традицій поступається ідеології споживання.

Свята монархічні династичні.

У добу феодалізму, що тривала багато століть, усі народи Європи перебували під владою монархів із різними титулами: імператор, цар, король, кайзер, князь, курфюрст, герцог тощо. Правило генеалогічного престолонаслідування від батька до сина або іншого кровного родича зумовило появу низки правлячих домів або династій: Бурбони у Франції, Тюдори й Віндзори у Великобританії, Гогенцолерни і Вігтельсбахи в німецьких землях, Нассау в Люксембурзі, Грімальді в Монако, Романови в росії та ін. Завдяки матримоніальним шлюбом між правлячими домами європейські династії перепліталися і схрещувалися, залишаючись при цьому закритим клубом вищої аристократії.

Монархія як елемент європейської цивілізації зберігала вірність принципу спадкоємності, який легітимізував інститут династій. Неодмінні атрибути монархії – корона й обряд коронування, скіпетр, прапор, фамільний герб, які передавалися з покоління в покоління. Сьогодні ці атрибути покликані виконувати роль найважливіших офіційних символів, які засвідчують національний суверенітет і тяглість державної традиції.

Так, родовий знак Великого київського князя Володимира Святославича – тризуб – став основою державного герба сучасної України. Символом української державності могла б бути і так звана шап-

ка Мономаха, яку, за легендою, 1114 року надіслав у подарунок київському князю Володимиру Всеволодовичу візантійський кесар Костянтин IX Момах. Однак гірка іронія долі полягає в тому, що цей головний убір став символом самодержавства росії. Ним вінчалися на царство російські монархи від Івана Грозного до пришепелюватого брата Петра I, царевича Івана. Нині прикрашена дорогоцінним камінням і золотими бляшками «шапка Мономаха» (вірніше, її сфальсифікований симулякр) зберігається в Оружейній палаті московського кремля. У цьому випадку, як і з привласненням росією назви і спадщини Київської Русі, маємо справу з брутальною крадіжкою на ниві історичної пам'яті. Дивуватися не варто: найстрашніша таємниця росії – це її справжня історія.

Не викликає сумнівів аутентичність священної корони Арпадів – реліквії угорського народу. Деякі дослідники вважають, що її привіз із собою вождь гунів – Атілла. Більш вірогідна інша версія. Золота корона увінчала голову першого християнського короля Угорщини – Стефана – під час коронації 25 грудня 1000 року. Папа Сильвестр II надіслав корону в дар Стефану, таким чином, визнаючи його незалежним християнським монархом. Цінна реліквія впродовж віків була об'єктом полювання з боку правителів сусідніх європейських держав. Нині святиня Угорщини експонується в центральній купольній залі Парламентського палацу в Будапешті в оточенні почесного караулу.

У середньовічній Європі монархія сакралізувалася й обожествлялася. Монарх як «помазаник Божий» уважався гарантом спадкоємності і стабільності підвладної йому території. Важливою передумовою формування специфічних традицій аристократичного свята слугувала архітектура середньовіччя, зокрема феодальні замки й палаци. У кожному з них обов'язково передбачався великий бенкетний зал, де господар разом із членами родини, почтом та запрошеними гостями не лише трапезував і влаштував пишні прийоми й різноманітні розваги. Є відомості про те, що при французькому дворі, починаючи з XIII ст., під час бенкетів розігрувалися невеликі вистави – так звані *entremets* – і виконувалися різні танці народного характеру. Ці замкові розваги

стали зародком майбутніх пишних сценічних придворних вистав і театралізованих свят. Як засвідчують історичні джерела, бучні розваги знаті відбувалися при дворах королів і великих феодалів Франції, Іспанії, Італії, Німеччини здебільшого під час карнавальних веселощів на Масляну.

Процес консолідації європейських націй включав етап становлення абсолютних монархій. В очах підданих король або імператор був заступником Бога на землі. Апогей інституту абсолютної монархії найвиразніше характеризують Франція епохи Людовика XIV і росія, починаючи з правління Петра I.

«Держава – це я», – без зайвої скромності говорив Людовик XIV (1643–1715) – «король-сонце». Він вславився як переможець на полях битв, успішний дипломат, шанувальник мистецтв і як законодавець придворного етикету. Згідно з ним, галантність і ввічливість представників знаті мала зростати залежно від рангу особи, а відносно короля манери придворних повинні були нагадувати поведінку слуги з паном.

Під час правління Людовика XIV етикет настільки ускладнився, що при дворах з'явилася спеціальна посада церемонімейстера, зобов'язаного стежити за виконанням усіх його тонкощів. Кожний крок монарха був регламентований до дрібниць. Було точно визначено, як мали відбуватися церемонії аудієнції, урочистих виходів, прогулянок, обідів та балів. Під час королівської трапези всі придворні повинні були стояти, дотримуючись повної тиші тощо.

При дворі Людовика XIV регулярно організовувалися великі святкові вистави, театральні й музичні спектаклі за участю кращих творчих сил. Особливою розкішшю костюмів і парадністю обстановки вражали бали. Тут правил придворного етикету дотримувалися особливо строго. Неодмінними атрибутами галантних свят вважалися танці «Куранта» й «Павана», головний сенс яких полягав у вмінні граціозно виступати та робити церемоніальний реверанс. Пізніше ці танці замінив величавий і вишуканий польський полонез, яким відкривалися всі великосвітські бали. У період правління Луї XIV невеличке село під Парижем – Версаль – перетворилося на розкішну резиденцію французьких королів, атмосферу якої

намагалися наслідувати інші вельможні особи Європи.

Надмірний потяг до розкошів «короля-сонця» призвів до глибокої економічної рецесії у Франції на початку XVIII ст.

Протягом свого існування російська імперія вела загарбницькі війни, підкорюючи сусідні території та народи. Унаслідок цього росія стала колосальною євразійською державою, де панувала жорстока деспотична влада царя, освячена православною церквою. Завдяки своїй реакційній політиці й активній участі в придушенні демократичних і національно-визвольних рухів російські монархи претендували на страхітливий титул «жандарми Європи». У свою чергу офіційна самодержавна ідеологія нав'язувала народу настрої патріотичної зверхності.

Монархічні свята російської імперії – це урочистості з чітко визначеною класовою орієнтацією на стан вищої аристократії та дворянства. У відповідні дати царі щедро роздавали нові чини, нагороди, коштовні подарунки. На одному прийомі, коли в Києві відзначали день народження імператриці Катерини II, із державної казни було витрачено 50 тис. карбованців на подарунки для гостей, і ще 40 тис. коштували феєрверки [4, с. 105]. На ті часи це були астрономічні суми.

Важливими інструментами утвердження ідеології «самодержавства, православ'я і народності» були коронації царів. Так звані вікторіанські свята, «табельні дні», річниці правління династії Романових, ювілеї хрещення Русі та ін. Приводи були різні, але завжди офіційне торжество ставило перед собою завдання прославляти й утверджувати існуючий державний порядок, тобто самодержавство. Обов'язковими елементами монархічних урочистостей були молебні, хресні ходи, панахиди, водосвяття, закладка або освячення нових храмів та інші церковні ритуали. Водночас офіційні торжества активно насаджували культ «батюшки-царя». Із цією метою широко використовувалася самодержавна геральдика і символіка, портрети й бюсти монархів, царські вензели, емблеми двоголового орла, державний гімн «Боже, Царя храни» тощо, покликані виховувати в людей «священний трепет» і «вірнопідданські почуття».

Монархічне торжество – свято вибраних. Проте його організатори прагнули

створити враження «соборності», загальної радості всіх підданих. Це досягалося випробуванним прийомом: убогим і голодним надавалася рідкісна можливість поїсти й випити задарма. Так діяли ще римські імператори, підкуповуючи плебс «хлібом і видовищами». Нерідко такі прояви «царської щедрості» призводили до масових кривавих трагедій, як це сталося, зокрема, на Ходинському полі в Москві 1896 року під час святкування коронації останнього правлячого Романова – Миколи II.

Велика французька революція 1789 року, у ході якої були публічно страчені король Людовик XVII та його дружина, стала прологом руйнування архаїчної феодально-абсолютистської системи Європи. Воєнні катаклізми й революції XIX–XX ст. сприяли тому, що багато тронів і королівських династій припинили своє існування й перейшли в розряд пережитків історії. Лише деякі країни Європи, а саме: Великобританія, Данія, Нідерланди, Бельгія, Норвегія, Швеція, Іспанія, Люксембург, Монако, Ліхтенштейн, – змогли примирити традиції з вимогами часу, трансформувались у парламентську монархію.

Майже в усіх випадках сучасний монарх є номінальним главою виконавчої влади, який, згідно з конституційними положеннями, узгоджує свої дії з рекомендаціями кабінету міністрів. Повноваження конституційних монархів відрізняються в кожній країні, але незалежно від цього мають високу повагу й авторитет. У європейському суспільстві, де сильні традиції патерналізму, особа династичного правителя є загально визнаним символом державної ідентичності. Тому свята й ритуали, яких дотримуються і які пов'язані з ушануванням діючих монархів, культивуються як характерні прикмети національного устрою життя.

Показовим прикладом може слугувати модерна Великобританія, де мирно співіснують консервативні та ліберальні стереотипи поведінки. У календарі пам'ятних дат цієї країни, яка є членом Співдружності Націй, особливе місце посідає День народження монарха. Це не державне, але дуже популярне свято, яке має розвинутий церемоніал і широку підтримку громадськості. У 2022 році королева Єлизавета II відзначила свій платиновий

ювілей – 70 років правління на престолі. За цей період у Великобританії змінилося 15 прем'єр-міністрів. З нагоди ювілею королеви у Великобританії були оголошені чотириденні вихідні й масштабні гуляння. Згідно з розробленою і затвердженою Букінгемським палацом програмою, у країні проходили різноманітні заходи, а саме: парад на честь народження королеви – *Trooping the Colour* – за участю понад 1400 солдатів, 200 коней, 400 музикантів, який завершився прольотом королівських військових повітряних сил; служба подяки в соборі Святого Павла, святкова вечірка й концерт у Букінгемському палаці з трансляцією в прямому ефірі.

В офіційних королівських резиденціях було організовано три спеціальні експозиції, присвячені найважливішим подіям правління Єлизавети II – сходженню на престол, коронації та ювілею. Прикметно, що коронація відбувалася у Вестмінстерському абатстві 2 червня 1953 року. Це була одна з перших коронацій, яка транслювалася на телебаченні й зібрала 27 млн телеглядачів.

Демонструючи солідарність із платиновим ювілеєм, британці влаштували колективний імпровізований «обід»: вуличні вечірки сусідів, пікніки, чай з тістечками, барбекю в садах тощо. Цього дня в Лондоні відбулися театралізовані вистави за участю професійних і самодіяльних акторів, танцівників, музикантів, які представляли вуличне мистецтво й сучасні візуальні технології.

У день коронації більшість жителів Лондона вийшли на головні дороги, що ведуть до Букінгемського палацу, вітаючи паради оркестрів і розмахуючи британськими прапорами.

Британія – держава з багатою історією мореплавства, її флот тривалий час вважався найсильнішим у світі. Написаний Джеймсом Томсоном гімн «Прав, Британіє, морями!» датується XVIII ст. За давнім звичаєм, на честь свята «її величності» в країнах Співдружності запалюють 1500 маяків, причому сама королева очолює церемонію головного маяка біля Віндзорського замку.

В умовах сучасного інформаційного суспільства свята королівської династії перетворюються на яскраві шоу, які охоче транслюють телебачення та інші ЗМІ. Усе, що стосується королівської родини (само-

почуття й костюми Єлизавети II, її взаємини з дітьми, онуками та правнуками тощо), – улюблені теми спілкування англійців, як і розмови про погоду. Постійна присутність представників правлячої династії Віндзорів на сторінках «жовтої преси» зробила їх героями безкінечного мильного серіалу, який дивляться й охоче обговорюють мільйони людей. Чимало з них убачають в особі монарха і в інституті монархії символи державної стабільності та процвітання Великобританії й щиро висловлюють ці почуття, беручи участь у святкових заходах. Яскравим свідченням любові та глибокої пошани британців до Єлизавети II стали емоційно насажені загальнонаціональні траурні церемонії прощання з королевою влітку 2022 року.

На сторінках преси і в парламентських колах час від часу спалахують дискусії про обтяжливість фінансового утримання королівської родини, але вони не призводять до радикальних змін. З усього видно, що інститут монархій у його сучасній редакції й надалі залишиться релевантним і бажаним компонентом національного способу життя й ментальності громадян Британської співдружності.

Крім британської династії Віндзорів, ще низка історичних династій Європи зберегли свої трони донині, здійснюючи, головним чином, представницькі функції. Життєздатність такої форми державного устрою пов'язана з умінням монархів і суспільства примирити традиції з духом часу. У різних країнах династичні свята мають неоднаковий статус і популярність. Якщо День народження Великого Герцога Люксембурзького відзначається як державне свято, то День народження іспанського короля Хуана Карлоса I поки що не удостоївся такої честі. Вірогідно, це пов'язано з тим, що після десятиліть фашистського правління Франко запрошений монарх пообіцяв іспанцям політичні й економічні свободи на шляху переходу від авторитаризму до демократії.

До найдавніших держав Північної Європи належить нині невелика за територією й чисельністю населення Данія. Уже на початку IX ст. племінний вождь Годфред підкорив своїй владі материкову й острівну частину датського архіпелагу, південь Швеції і Шлезвіг. А на початку XI ст. до складу датської держави входили східна частина Англії та Норвегії.

Подальшому зростанню могутності Данії сприяла Кальмарська унія (1397), унаслідок якої донька Вальдемара VI Маргарита (1375–1412) стала королевою Данії, Норвегії та Швеції. У наступні століття територія датської держави постійно звужувалася: свою незалежність виборола спочатку Швеція, а потім і Норвегія. Після прийняття конституції 1849 року абсолютна монархія поступово трансформувалася в парламентську [8, с. 223–224].

Сучасна Данія – мініатюрне королівство, яке називають «перлиною Скандинавського півострова». За результатами досліджень, проведених Лестерським університетом (Англія), данці – найщасливіші і найбезтурботніші люди у світі. Прикметно й те, що за рівнем матеріального добробуту й соціальних свобод громадяни Данії займають лідируючі позиції в Західній Європі. Це, безперечно, впливає на формування позитивного іміджу інституту влади в очах громадянського суспільства. Не випадково в календарі святкових дат країни фігурують дні народження не лише правлячої королеви та її чоловіка, але й усіх дітей – крон-принца Фредеріка, крон-принцеси Мері та ще кількох принців і принцес. Звертає на себе увагу вміння данців поєднувати персональні свята монархів зі знаковими подіями в історії країни. Так, день народження правлячої королеви Маргрете II, що його відзначають у третю неділю квітня, оголошений загальнонаціональним святом Королівства Данія.

Згадуючи про короля Вальдемара II (Переможця), який жив у XIII ст., підкорив землі поморських слов'ян і естонців, намагаючись створити імперію на Балтиці, 15 червня відзначається в Данії як День об'єднання, або День прапора. Очевидно, що подібна історична прив'язка має певний присмак ностальгічної величі.

Одні й ті самі історичні факти у двох сусідніх країнах можуть мати неоднозначну оцінку. Якщо для Данії укладання Кальмарської унії було зірковим часом її середньовічної могутності, то для Швеції визначальною віхою стало 6 червня 1523 року, коли ця унія розпалася. Саме тоді Швеція здобула незалежність, і був обраний король Густав Васа. Державне свято 6 червня як Національний день було затверджене риксдагом (шведським парламентом) у 1983 році, до цього воно

відзначалося як День шведського прапора. Урочистості з нагоди Національного дня традиційно відбуваються на Олімпійському стадіоні в Стокгольмі.

У 2005 році день свята став вихідним, замість нього робочим оголосили релігійний Духів день, або «Трійцин понеділок». Таке рішення уряду викликало незадоволення багатьох профспілок. Ідучи їм назустріч, шведам додали ще вісім неробочих годин, які вони могли використовувати за власним бажанням. Цей приклад яскраво демонструє здатність демократичної влади дослухатися до думки громадськості.

Королівська династія Нідерландів веде свій початок від Віллема, графа Нассау, принца Орлеанського, або Віллема I (1553–1584). Він очолив боротьбу проти іспанського абсолютизму за незалежність своєї країни. За результатами нідерландської революції XVI ст. виникла перша у світі буржуазна держава – Голландія. Вищим органом влади Федеративної республіки з'єднаних провінцій були Генеральні штати, які з часом трансформувалися у двопалатний парламент (на зразок англійського). Нідерланди раніше багатьох європейських країн вступили на капіталістичний шлях розвитку. Буржуазна форма влади в цій країні сполучається з монархією. Офіційним главою держави вважається король (або королева).

Найважливіші державні свята в Нідерландах – День визволення і День Короля. Перше відзначається щорічно 5 травня в пам'ять про закінчення нацистської окупації в роки II Світової війни. Цікаво, що в цей день тільки представники державної адміністрації мають вихідний, а решта громадян – лише раз на 5 років.

День Короля (Королеви) є перехідним, оскільки залежить від дати народження монарха або від дати його вступу на престол. Усе XX століття в Нідерландах царювали лише жінки. Остання з них – Беатрис Вільгельміна Армгард – стала королевою 30 квітня 1980 року. У наступні десятиліття її правління саме ця дата відзначалась як День Королеви.

У 2013 році сьомим королем Нідерландів з Орлеонської династії став Віллем – Олександр Клаус Георг Фердинанд. Його день народження – 27 квітня 1967 року – відзначається нині в країні як єдине громадянське свято з неробочим днем. Історично склався певний церемоніал

святкування. У День Короля вся країна вбирається у святкові шати: повсюди майорять національні прапори, вивішують портрети монарха, лунає весела музика. Особливо пишні урочистості відбуваються в столичній Гаазі. У цей день король виїжджає в позолоченій кареті, запряженій трьома парами коней у супроводі почесного кортежу, прямуючи в палац – резиденцію на Ланге-Фоорхаут. Біля палацу процесію зустрічають гвардійці в середньовічних строях і військовий духовий оркестр [7, с. 222–223].

На честь державного свята влаштовують різноманітні фестивалі й концерти. Беручи участь у цих урочистостях, громадяни традиційно вбираються в помаранчеві костюми. Оскільки це символічний колір правлячої династії в Нідерландах, цікава деталь: система охорони здоров'я в цій країні побудована за релігійним принципом. Так, захворівши, протестант звертається в лікарню Помаранчево-Зеленого хреста, а католики – у лікарню Біло-Жовтого хреста. Попри релігійний поділ різноетнічного населення, країна не заважає громадянам усвідомлювати себе єдиною нідерландською нацією.

Упродовж багатьох століть історія Бельгії була пов'язана з Нідерландами. Тільки 1830 року, у результаті повстання народних мас проти поневолення голландської буржуазії, Бельгія отримала статус незалежного парламентського королівства. Першим бельгійським королем став родич правлячої тоді англійської королеви Вікторії – Леопольд I. Сучасна Бельгія – високорозвинена, індустріальна країна, яка бере участь майже в усіх економічних та військово-політичних угрупованнях Західної Європи, зокрема як член ЄС і НАТО.

Порівняно з іншими сусідніми країнами, Бельгія відрізняється значним багатством традиційних народних свят, звичайно приурочених до дня святого покровителя міста або церкви. Ці свята часто супроводжуються ярмарками. На них, окрім балаганів, каруселей, гоїдалок та інших розваг, улаштовують різноманітні змагання, як спортивні, наприклад, стрільба з лука, так і напівжартівливі – змагання курильщиків, обжер тощо. Серед яскравих фольклорних свят Бельгії: карнавал клоунів-жилів у Бенші, ведмежі карнавали в Арденнах, жаб'ячі гонки в

Шенберзі, свято каналів в Брюгге, хода відьом в Беселарі, парад квітів у Бланбергері, пишна церемонія «омеганг» на нічний Гранд-плас в Брюселі тощо.

Головним загальнонаціональним святом бельгійців вважається 21 липня – річниця складання присяги на вірність конституції першим бельгійським королем Леопольдом I у 1831 році. Широко відзначається також 4 жовтня річниця повстання 1830 року, яке привело до здобуття країною незалежності. Крім того, 15 листопада святкують День бельгійської королівської династії.

Чим менша держава, тим тісніші контакти монарха з підданими. Проілюструємо це положення на прикладі карликової держави Ліхтенштейн, населення якої складає близько 37 тис. осіб. У столичному місті Вадуці мешкає трохи більше 5 тис. людей. 15 червня як національне свято князівства Ліхтенштейн святкується з 1940 року. При визначенні дати цього свята брали до уваги дві основні причини. Перша полягала в тому, що в цей день відзначали Успіння Божої Матері, і не працювали банки. По-друге, урахували, що правлячий тоді князь Франц Йозеф II народився 16 серпня. Щоб поєднати ці моменти, було прийнято зважене рішення прив'язати національне свято до 15 серпня. Започаткована князем Фран-

цем Йосипом II традиція була продовжена і після його смерті. Свято як офіційний Національний день було затверджено за законом, прийнятим у 1990 році. Тоді ж при передачі влади отримав Акт Довіри від народу принц Ханс-Адам II.

Національний день у Вадуці виливається у грандіозне святкування за участю тисяч присутніх. На галявині перед Вадуцьким замком виступають із промовами Принц і Президент парламенту. Після офіційної частини людей запрошують на прийом-паті в садах замку з різноманітними напоями та смаколиками. Це єдиний день у році, коли елітні сади відкриті для широкої публіки. Князівська родина також перебуває на цьому прийомі й вільно спілкується з присутніми. У другій половині дня в центрі Вадуца проходить великий ярмарок. Офіційна церемонія святкування добігає кінця ввечері, коли над замком спалахують яскраві вогні феєрверку.

Завершуючи підрозділ про монархічні (династичні) свята, варто зазначити парадоксальну закономірність. Європейські країни, де зберігається конституційна монархія, мають один з найвищих у світі рівень добробуту громадян. Таким чином переконливо спростовується основоположна теза марксизму-ленінізму про досягнення народного щастя шляхом класової боротьби й «повалення тронів».

Джерела та література

1. Альтерматт У. Етнонаціоналізм в Європі. Москва : Російський державний гуманітарний університет, 2000. 367 с.
2. Дювіньо Ж. Час для свята. *Кур'єр ЮНЕСКО*. 1990, лютий.
3. Курочкін О. Святковий рік українців (від давнини до сучасності). Біла Церква : Видавець Олександр Пшонківський, 2014. 386 с.
4. Лебединцев А. Русские государи в Киве (1706–1885). Київ, 1896. 127 с.
5. Ле Гофф Жак. История Европы, рассказанная детям. Москва : Текст, 2010. 125 с.
6. Ле Пти Фюте. Путеводитель. Италия. Москва : Авангард, 2002. 288 с.
7. Назимова А. Монархи Европы. Судьбы династий. Москва : Республика, 1996. 623 с.
8. Серебрянный Л. Р. Дания. *Страны и народы. Зарубежная Европа. Общий обзор. Северная Европа* / Редкол. : В. П. Максаковский, С. А. Токарев (отв. ред.) и др. Москва : Мысль, 1981. 269 с.
9. Szymanderska H. Polskie tradycje świąteczne. Warszawa : Świat Książki, 2003. 367 s.

References

1. ALTERMATT, Urs. *Ethnonationalism in Europe*. Moscow: Russian State University for Humanities, 2000, 367 pp. [in Russian].
2. DUVIGNAUD, Jean. Time for Holiday. *The UNESCO Courier*. 1990. February [in Ukrainian].

3. KUROCHKIN, Oleksandr. *Festive Year of Ukrainians (From Ancient Times to Modernity)*. Bila Tserkva: Oleksandr Pshonkivskyi Bookmaker, 2014, 386 pp. [in Ukrainian].
4. LEBEDINTSEV, Arseny. *Russian Sovereigns in Kiev (1706–1885)*. Kiev, 1896, 340 pp. [in Russian].
5. LE GOFF, Jacques. *History of Europe, Told to the Children*. Moscow: Text, 2010, 125 pp. [in Russian].
6. STROGOFF, Michel, Pierre-Christian BROCHET and Dominic OZIAS. *Italy. Guidebook Le Petit Futé*. Moscow: Avant-Guard, 2005 [in Russian].
7. POPOV, Nikolay, ed.-compiler. *Monarchs of Europe: Lots of Dynasties*. Moscow: Republic, 1996, 623 pp. [in Russian].
8. SEREBRYANNY, Leonid. Denmark. In: Vladimir MAKSAKOVSKY, Sergey TOKAREV, et al., editorial board. *Countries and Nations. Foreign Europe. General Review. Northern Europe*. Moscow: Thought, 1981, 269 pp. [in Russian].
9. SZYMANDERSKA, Hanna. *Polskie Tradycje Świąteczne [Polish Christmas Traditions]*. Warsaw: Świat Książki [Book World], 2003, 367 pp. [in Polish].

Надійшла / Received 23.09.2022

Рекомендована до друку / Recommended for publishing 25.11.2022